

**RAPPORTAGE VONDSTMELDING
SINT-ROCHUSKERK TE ULBEEK -WELLEN (PROV.LIMBURG)**

I. Verslaggever:

Geert Vynckier

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Jekerstraat 10
3700 Tongeren
012 /260321
0477/560389
geert.vynckier@rwo.vlaanderen.be

functie: erfgoedonderzoeker archeologie

tekeningen en plannen: André Detloff
Geert Vynckier

veldwerkers: Michel Mulleners
Rudi Roosen
Jurgen Staf

II. Identificatie

*Een beschrijving van de locatie van de site, met de volgende elementen:

Provincie(s): Limburg

Gemeente(n): Wellen

Deelgemeenten(n): Ulbeek

Coördinaten: Lambert 1972: X: 216219 Y: 170508

Kadastergegevens: Wellen, Ulbeek, 4de afdeling, Sectie B, nr. 87C

Adres: Ulbeekstraat, zonder nummer

Toponiem(en): -

Naam van de site: Ulbeek 2010 Ulbeekstraat: Sint-Rochuskerk (UL10UL)

Dossiernummer R&E: 2010/437

Algemene beschrijving:

De toevalsvondst bevond zich in de oude Sint-Rochuskerk aan de noordoost zuidelijke rand van het oude dorpsplein of dries, dat sinds 2004 beschermd werd als dorpsgezicht (Fig. 1 en 2)¹. Ulbeek is een typisch Haspengouws landbouwdorp ten westen van de dorpskern van Wellen dat zich stilaan ontwikkelt tot een woondorp. Er is nog veel fruitteelt rond de dorpskern aanwezig. De kern van Ulbeek en de oude kerk liggen op de rand van een verhevenheid die uitkijkt op de vallei van de Herk (Kaart 1 - 3). De dorpskern wordt doorsneden door kleine beken, waaronder de Spaasbeek en de Vloedgracht, die zorgen voor de afwatering van het gebied. De kerk zelf staat volgens de bodemkaart in de bebouwde kom maar deze is omgeven door natte leembodems met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B-horizont (Ahc) in de nattere gebieden rond de Spaalbeek in het westen en matig natte leembodems met textuur B-horizont (AdA) in het oosten (Kaart 4).

De vindplaats is opgenomen in de CAI nr. 700647 en staat in de inventaris onroerend erfgoed onder ID 32601. Het plein, de oude kerk en het kerkhof werden beschermd in 2004 (OLO01943, OLO01956).

III. Archeologische nota

* Datum van de melding van de vondst:

Het Agentschap Ruimte en Erfgoed - Vlaanderen kreeg deze vondstmelding via Stefan Vantilt² op 06/12/2010. Het VIOE werd op 08/12/2010 op de hoogte gebracht.

*Korte historie van de oude kerk³:

Het zuidwest – noordoost georiënteerd bedehuis ligt aan de dries, het oude dorpsplein, en is omgeven door een kerkhof. De kerk schijnt zware schade geleden te hebben tijdens de oorlogen van 1666 tot 1678. Ze werd hersteld door het kapittel van Hoei in de laatste kwart van de 17de eeuw. Toch was dit niet voldoende, aangezien de toestand in 1712 opnieuw als slecht werd beschreven. In 1716, onder het pastoraat van Jean-Matthias Vrerix, werd een nieuwe kerk gebouwd. In 1810 werd ze aan koorzijde vergroot. In 1844, onder het pastoraat van H. Pluymaekers, werd het gebouw vergroot aan zuidwest zijde. Herstellingswerken in 1887-88 o.l.v. architect H. Martens uit Stevoort. De bouwvallige

¹ Een dries is een toponiem en slaat op een oude nederzettingenvorm in Vlaanderen en Zuid-Nederland, meestal daterend uit de Middeleeuwen. Bij een dries vindt men de huizen rondom een centraal middenplein. Dit middenplein deed in de Middeleeuwen dienst als gemeenschappelijke weide voor het vee en als plaats waar men mocht planten; dus men mocht er niet op bouwen. Er is ook vaak een drinkpoel bij een dries gelegen.

² Dhr. Vantilt is de architect van de uitvoering van de herbesteding van de verlaten kerk, die zal ingericht worden als begraafplaats en deels als museum.

³ Pauwels 1999.

ingebouwde westtoren werd in eerste helft van de 20ste eeuw verwijderd. Bouw van een nieuwe, meer ten noordwest gelegen kerk in 1937-38. Na W.O. II fungeerde de oude kerk tijdelijk als opslagplaats van een zetelfabriek. Na de bouw van de nieuwe kerk, iets meer naar het noordwesten, is ze ontruimd en verlaten.

** Een summier beschrijving van het onderzoek dat voorafgaand aan het onderzoek op de site werd uitgevoerd⁴:*

In de zomer van 1998 werd er in de oude kerk van Ulbeek, gewijd aan Sint-Rochus opgegraven door Stijn Bielen die was aangesteld door de gemeente. Met behulp van het IAP (nu VIOE) en enkele arbeiders/stagairs werd de opgraving afgerond in oktober 1998 (Fig. 3 en 4). De opgraving drong zich op na verbouwingsplannen voor de kerk, die nu pas worden uitgevoerd. Bij een archeologisch vooronderzoek door het IAP (proefboringen in de kerk) werd er in de ondergrond bouwpuin en botmateriaal boven gehaald, wat op oudere bouwfases en begravingen leek te wijzen. Er werd gefaseerd opgegraven in 6 werkputten. Een zevende werkput werd uitgegraven naast de kerk. Door het slechte weer kon de opgraving niet volledig gedetailleerd worden onderzocht maar volgende informatie kon toch worden gerecupereerd. Na een lange en moeizame weg werden de gegevens van de opgraving na 10 jaar verwerkt door Elvira Knaepen⁵ tot een rapport. Dit rapport van deze opgraving gaf in het kort volgende notities⁶:

Er werden meerdere, oudere bouwfases aangetroffen in de noordoost – zuidwest georiënteerde kerk (Fig.5). Binnen het schip van de jongste kerk (Fig. 5, E) werden er duidelijke sporen van een oudere kerk aangetroffen (Fig. 5, C). Van deze bouwfase werden alleen funderingsgreppels en enkele kleine resten van fundering in onregelmatige silexblokken teruggevonden. Deze funderingsresten, indien men ze doortrekt, lijken aan te sluiten bij de muren van het jongste koor (Fig. 5, D). Het jongste koor lijkt dus beter gezegd het plan te volgen van de resten van het oudere schip.

In dit jongste koor werd al zeer vroeg tijdens de opgraving, op geringe diepte, twee opeenvolgende koren aangetroffen (Fig. 6). Delen van deze bestonden nog uit rechtopstaande muren. Het rechthoekige romaanse gedeelte (Fig. 5, A) had een fundering in dubbel muurverstek en was opgebouwd in kalksteenblokken. Het lijkt erop dat dit romaanse deel verbonden was met de hoger vermelde muren (Fig. 5, C). Men veronderstelt dat deze laatste een uitbreiding waren van een kleine romaanse kapel die 4,5 op 4m mat.

In een latere fase werd aan dit romaans kapelletje een gotische apsis (Fig. 5, B) aangebouwd waardoor de oorspronkelijke kapel 1,5 m langer werd. Dit geheel zou uit de 12de eeuw dateren wanneer de eerste pastoor vermeld wordt⁷. Daarna volgde een uitbreiding naar het zuidwesten wat de oppervlakte van het gebedshuis verdrievoudigde. In 1810 zou het koor zijn uitgebreid aansluitend op de zuidwest uitbreiding. In 1844 werd de kerk volledig hergebouwd in baksteen.

Er werden 60 graven⁸ aangetroffen tijdens de opgraving waarvan enkele bijna volledig in anatomisch verband. Hiervan waren er 11 skeletten die toebehoorden aan kinderen. Buiten drie waren ze allemaal met het hoofd in het zuidwesten, kijkend naar het altaar, begraven.

Als vondsten⁹ worden vermeld: een munt uit de periode 1484-1492, een herinneringspenning daterend van het eind van de 18de- begin 19de eeuw, een gietvorm

⁴ Knaepen 1998.

⁵ Zij werd door de gemeente in dienst genomen om dit rapport te schrijven.

⁶ Knaepen 1998, 24.

⁷ Knaepen 1998, 24.

⁸ Knaepen 1998, 24.

⁹ Knaepen 1998, 25.

van een klok, in baksteen en leem opgetrokken, een sokkel van een centrale zuil of doopvont in natuursteen en een altaar uit natuursteen.

Het botmateriaal werd in opdracht van de gemeente Wellen pas in 2008 bestudeerd door Kaat Maesen. Dit onderzoek werd beperkt tot 16 volledige skeletten en de resultaten werden in een rapport meegedeeld¹⁰.

**De archeologische beschrijving van de site en het onderzoek dat heeft plaatsgevonden: methodiek van het onderzoek en de resultaten:*

Na het bevestigen van een machtiging van het agentschap R&E werd op 09/12/2010 de registratie verricht. Op de opgraving hadden we een afspraak met de heer Stefaan Vantilt, architect van het verbouwingsproject. In het schip, van de laatste bakstenen kerk, werd bij het uitgraven van de bouwput in het kader van de herbestemming van de kerk, een graf met skelet aangesneden. Dit graf, zo zou later blijken, moet zich tijdens de opgraving van 1998 in een profielbank bevonden hebben die indertijd niet werd opgegraven¹¹.

Het graf was door de aannemer grotendeels blootgelegd en afgedekt (Fig. 7). Hierdoor kon de registratie snel gebeuren. Na het opkuisen van het graf en de strook er rond (Fig. 8) werd alles gefotografeerd en ingetekend. Daarna werd het skelet voorzichtig uit het graf gehaald en in een plasticen bak gelegd en werd de nog resterende vulling van de kuil grondig onderzocht.

Het skelet was slecht bewaard en zwaar beschadigd door de machine waardoor er delen ontbraken en het skelet in kleinere fragmenten uiteenviel. Het graf bevond zich een meter ten zuidwesten van de zuidwestelijke muur van het oude schip (Fig. 9, Fig. 10 en Fig. 11, 3) en in het midden van het recentste schip (Fig. 11, 1). Het skelet lag met zijn hoofd in het noordoosten en is daarmee het vierde dat zo georiënteerd is (Fig. 11, 2 en Fig. 12). Het lag op zijn rug met de armen gestrekt op het bekken en het gezicht lichtjes rechts opzij gedraaid. Slechts enkele maten konden worden genomen van het skelet dat in slechte staat was. De totale lengte 154 cm en van schouder tot schouder 30 cm. Een aflijning van een kist was er niet meer te zien maar er werden in de bruin gele vulling wel enkele fragmenten van verroeste spijkers aangetroffen. Uit de vulling van het graf, kwam een ondefinieerbaar stuk brons gelegen tussen de knieën te voorschijn van een drietal cm doormeter.

Het materiaal werd overgedragen aan de verantwoordelijke van het museum dat vlak naast de kerk ondergebracht is in de oude pastorie. Daar zullen de vondsten samen bewaard worden met de vroegere vondsten totdat ze verder zullen onderzocht worden. Dit onderzoek zal door de gemeente op zich worden genomen. De opgravingsadministratie en de veldtekening worden bewaard op het VIOE te Tongeren.

IV. Bibliografie

- BIELEN S. 1999: *Voorlopig opgravingsverslag: opgravingsdagboek en -plannen*.
- KNAEPEN E. 2009: *Ulbeek: St. Rochuskerk: opgraving 1998* (basisrapport).
- MAESEN K. 2009: *Basis fysisch antropologisch onderzoek van 16 skeletindividuen*. (onuitgegeven rapport).
- PAUWELS D., SCHLUSMANS F. met medewerking van MUYLDERMANS E. & ROMBOUTS J. 1999: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Borgloon*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14N4, Brussel - Turnhout.

¹⁰ Maesen, 2009.

¹¹ Door de herbestemming van de kerk werden er diepe sleuven getrokken aan beide zijden van het schip om zo betonnen grafkelders te plaatsen. In het midden, tussen de toekomstige grafkamers, werd een deel van de grond uitgegraven en stootte men met de graafmachine op een skeletgraf.

- PUT J. 1998: Eerste succes in zoektocht naar kapel van Langendries, in *Het Belang van Limburg*, 06/07/1998.
- <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/32601>
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ulbeek>
- [http://nl.wikipedia.org/wiki/Dries_\(plein\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Dries_(plein))

V. Trefwoorden

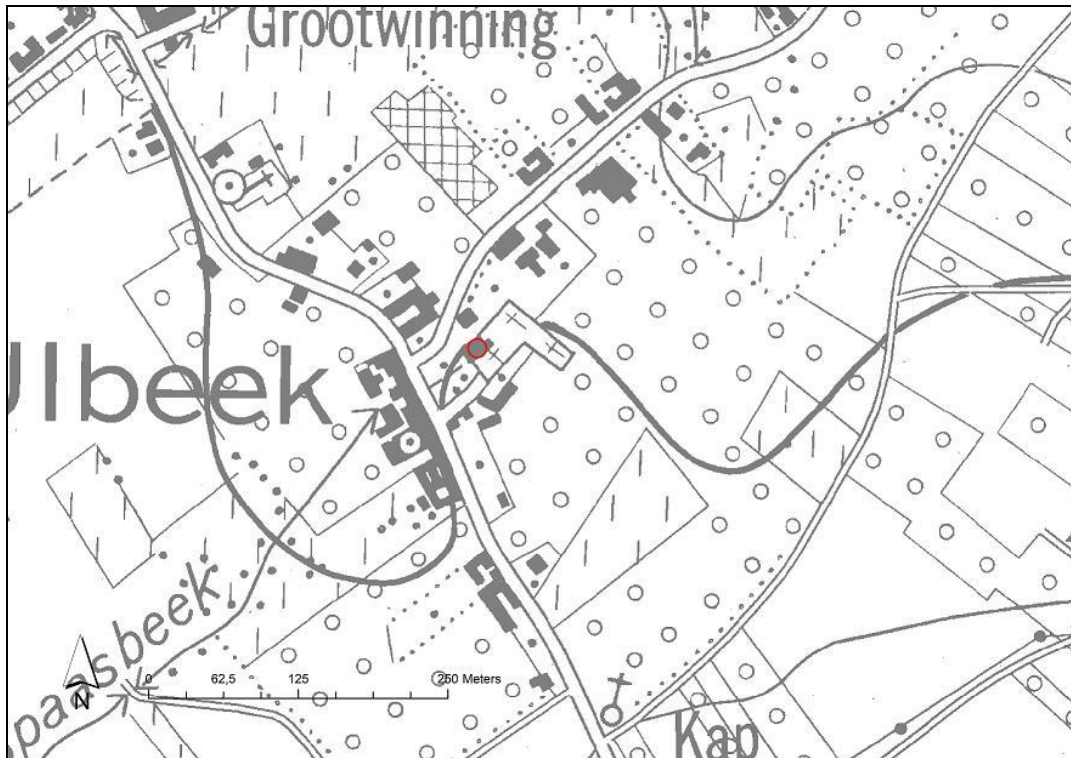
Middeleeuwen – Volle Middeleeuwen – 12de eeuw

Nieuwste tijd

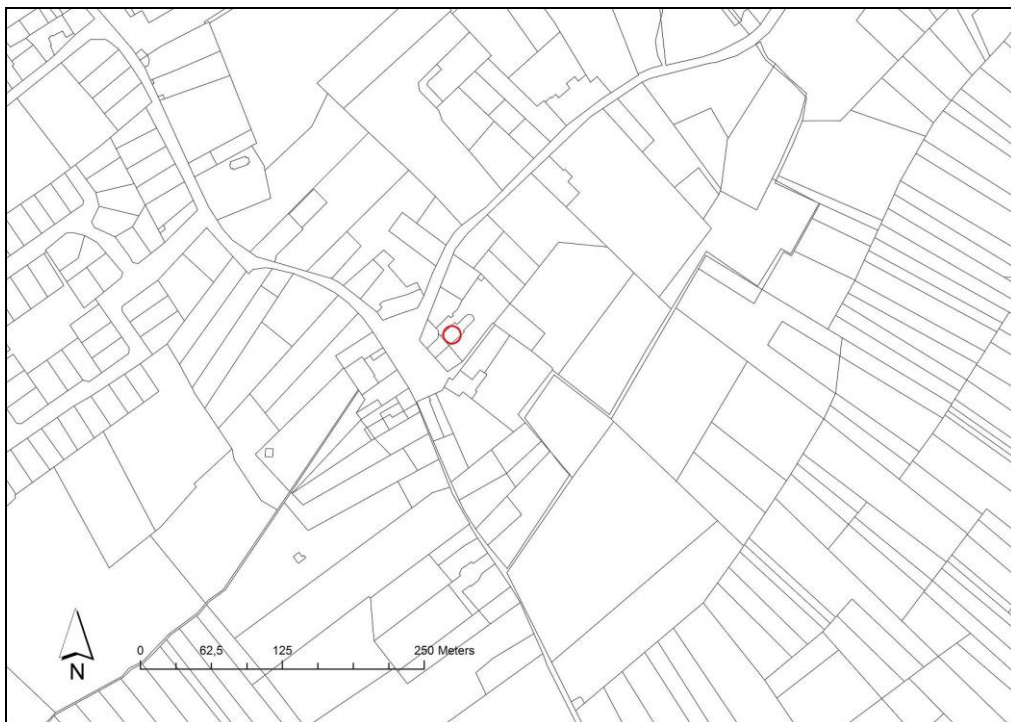
Romaans- Gothiek

Bedehuis – kerk - inhumatiegraf

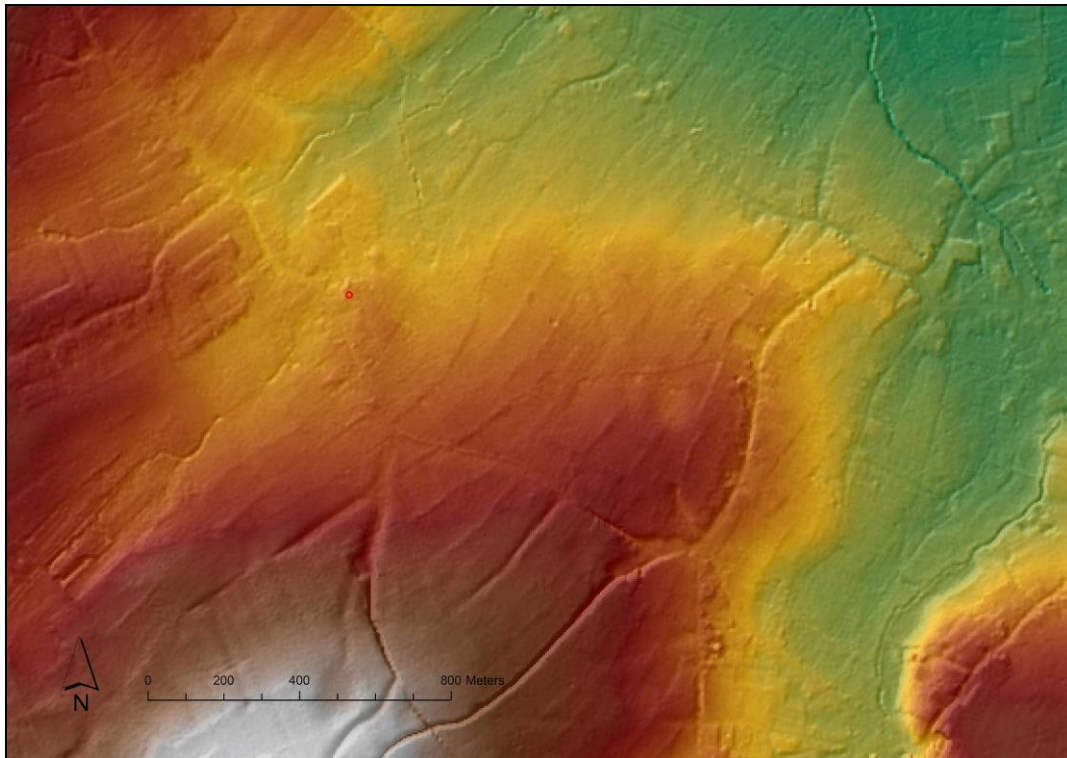
VI. Kaarten

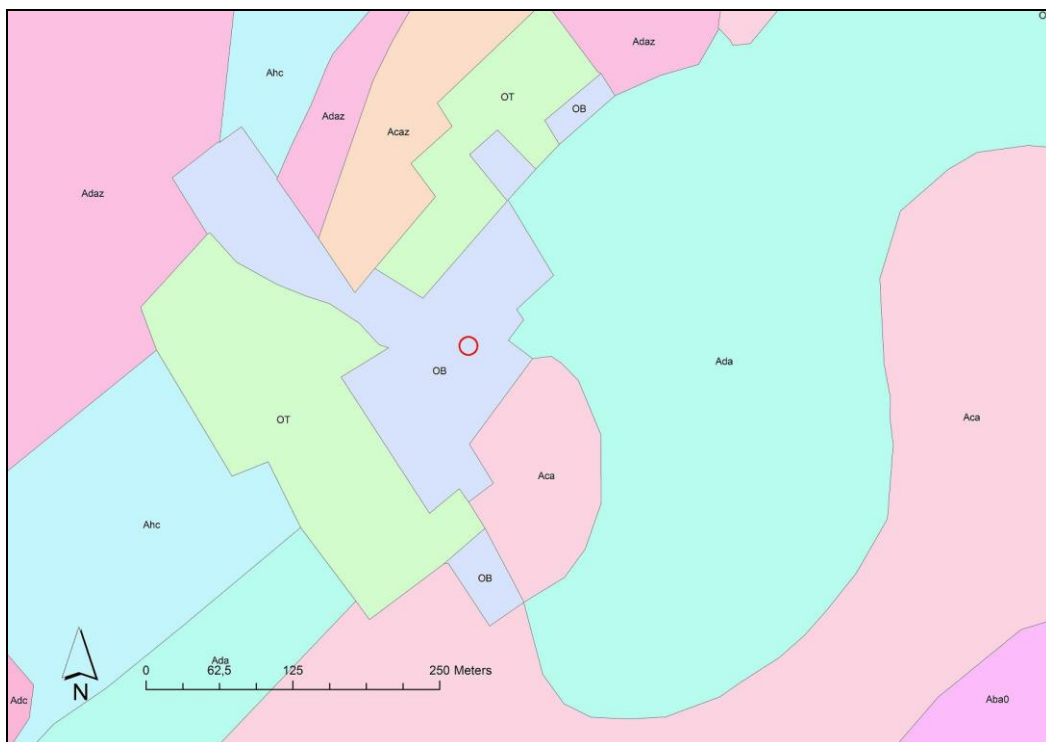
Kaart 1: topografische kaart met aanduiding van de vindplaats. (©2006 Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen)

Kaart 2: kadastrale kaart met aanduiding van de vindplaats. (©2006 Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen)

Kaart 3: DHM met aanduiding van de vindplaats. (©2006 Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen)

Kaart 4: bodemkaart met aanduiding van de vindplaats. (©2006 Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen)

VII. Foto's

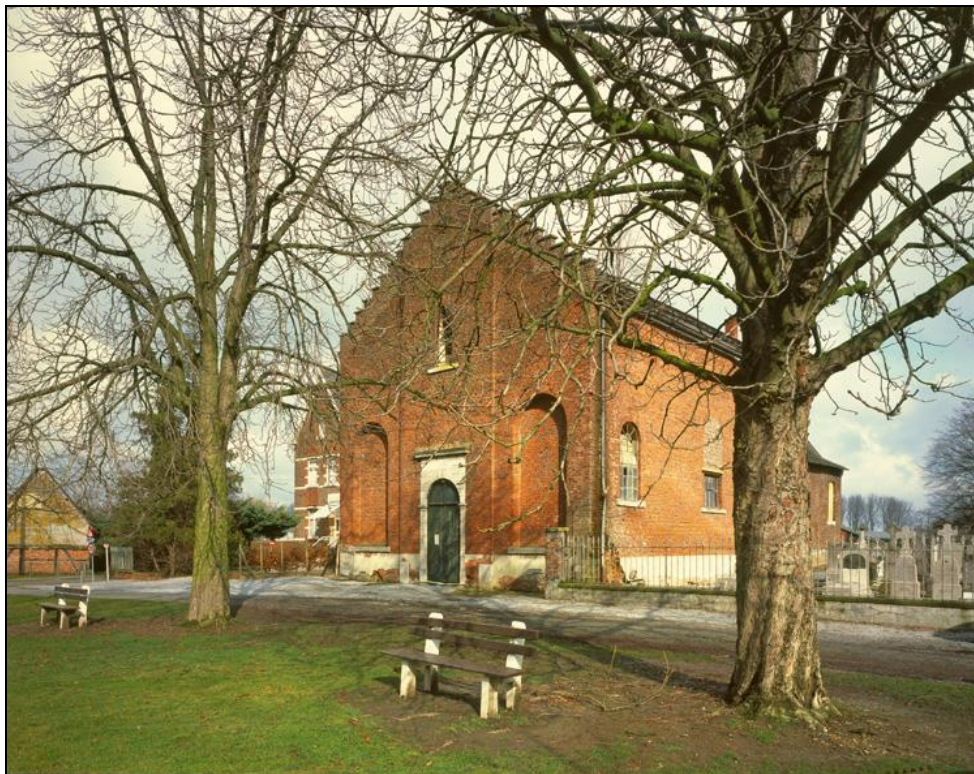

Fig. 1: de Sint-Rochuskerk aan de noordoost zijde van het dorpsplein (Vandevorst Kris, 01-01-2005, ©Vlaamse Gemeenschap).

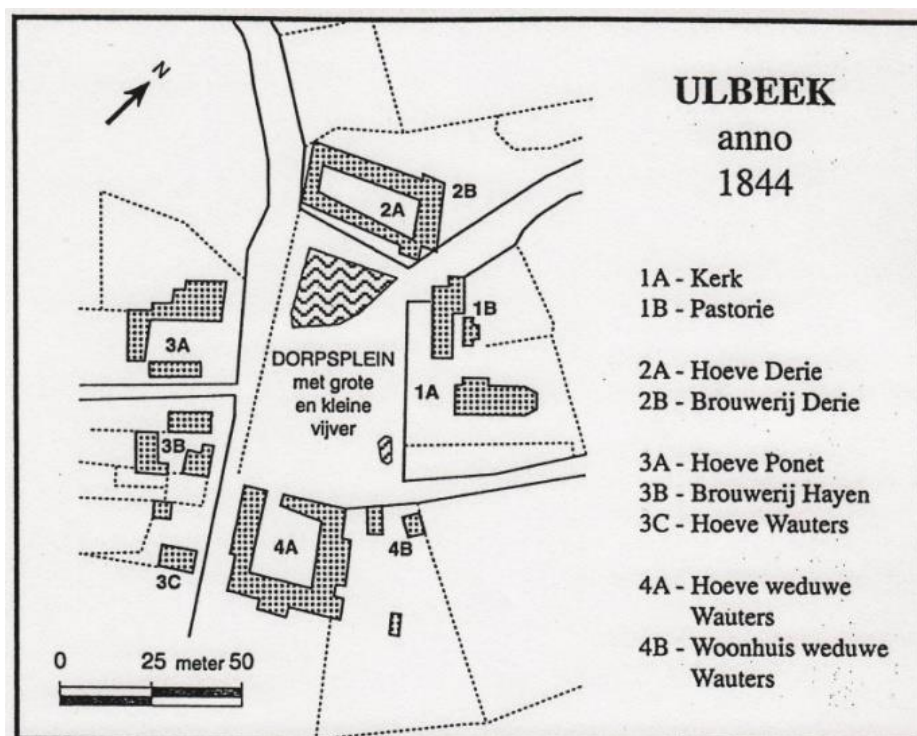

Fig. 2: plan van het oude dorpsplein of dries.

Fig. 3: overzicht op de opgravingen van 1998¹².

Fig. 4: overzicht op de opgravingen van 1998¹³.

¹² Knaepen 1998, voorblad.

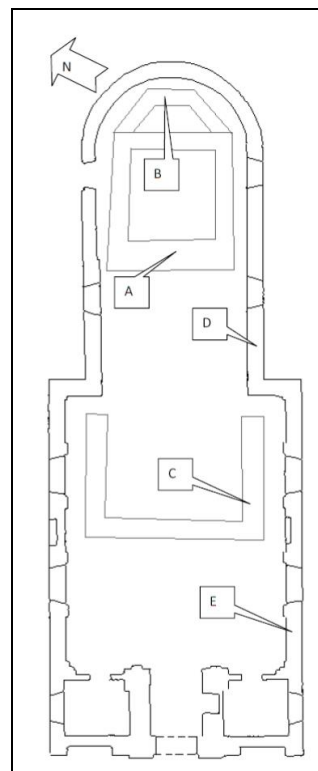

Fig. 5: overzicht van de bouwfases van de Sint-Rochuskerk¹⁴.

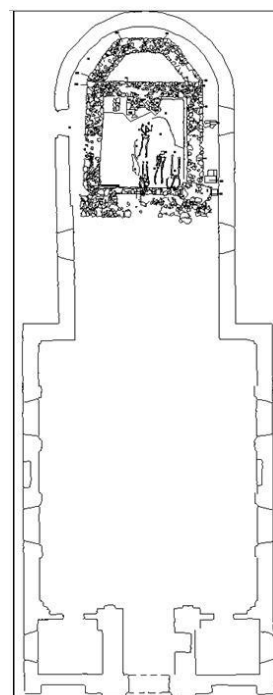

Fig.6: overzichtsplan van de oudere aangetroffen muren in het koor¹⁵.

¹³ De foto werd ons doorgestuurd door Stefan Vantilt.

¹⁴ Knaepen 1998, 24.

¹⁵ Knaepen 1998, 15.

Fig. 7: situatie van de toevalsvondst bij aankomst op de site.

Fig. 8: opkuisen van het graf en het skelet.

Fig. 9: positie van het graf in de kerk.

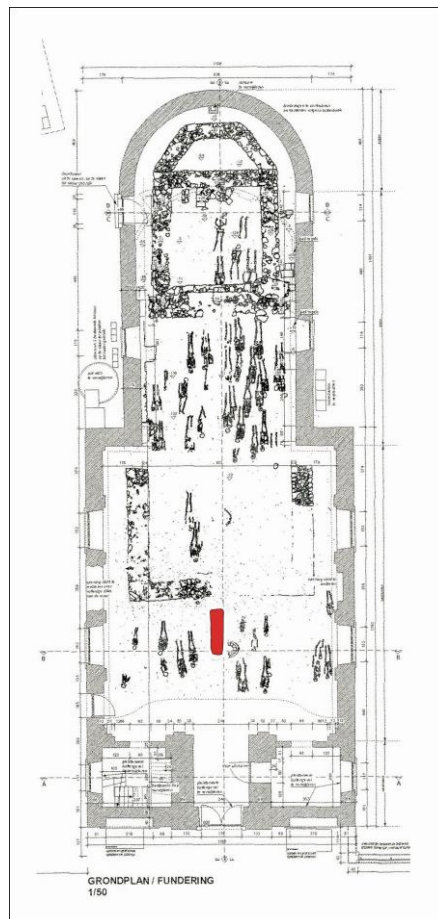

Fig. 10: positie van het graf (in het rood aangeduid) op het volledige opgravingsplan uit 1998¹⁶.

¹⁶ Plan bekomen van architect Stefan Vantilt.

Fig. 11: situering van het geregistreerde graf: 1: deel van het grondplan van het schip van de recentste bakstenen kerk; 2: het geregistreerde skeletgraf; 3: zuidwestelijke muur van de oudere kerk.

Fig. 12: het skeletgraf.